

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора
СБРУЄВОЇ АЛІНИ АНАТОЛІЇВНИ**

**на докторську дисертацію, виконану у формі монографії,
Мигович Ірини Вікторівни**

**«Процес інтернаціоналізації та його вплив на трансформацію національних
систем вищої освіти країн Східної Європи кінця XX – початку XXI століття»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки
(13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки)**

Актуальність теми дисертації зумовлена об'єктивними парадигмальними змінами в царині науки про освіту, обумовленими подальшим поступом процесів глобалізації та євроінтеграції. Суспільствознавчі та соціально-економічні дослідження кінця XX – початку XXI століття, зосереджені на проблемі кризи освіти (вищої освіти зокрема), серед імовірних шляхів виходу з неї називають послідовне й цілеспрямоване впровадження нових освітніх концепцій, таких, як, наприклад, транскордонна освіта, мультикультурна та міжкультурна освіта, інтеграція міжнародних / глобальних аспектів в процеси викладання і навчання тощо. Відповідно, актуалізується питання трансформації простору вищої освіти за рахунок утвердження нових механізмів процесу надання освітніх послуг та провадження дослідницької діяльності, таких як, зокрема, процес інтернаціоналізації, що, за влучним твердженням авторки рецензованого дослідження, „... сприяє більшій відкритості національних систем вищої освіти, розширює їх кордони за межі локального освітнього середовища й інтегрує ці системи до міжнародного та Європейського простору вищої освіти та досліджень”.

Проблематиці інтернаціоналізації вищої освіти присвячено чималу кількість наукових робіт; теоретико-методологічні засади процесу стали предметом досліджень таких науковців, як Ф. Альтбах (Ph. Altbach), Е. Біркенс (E. Beerkens), Ш. Бонд (Sh. Bond), Дж. Ван де Ватер (J. Van de Water), М. Ван Дер Венде (M. Van Der Wende), Х. Де Віт (H. De Wit), Т. Калвермарк (T. Kalvermark), В. Кремень, Дж. Местенхаузер (J.A. Mestenhauser), Дж. Найт (J. Knight), М. Содерквіст

(М. Soderqvist), І. Степаненко, Дж. Філден (J. Fielden), Дж. Худзік (J.K. Hudzik) та багато інших. Особливості імплементації процесу інтернаціоналізації залежно від країни, регіону, закладу вищої освіти, а також моделювання методик і процедур оцінювання ефективності імплементації процесу інтернаціоналізації представлено у наукових розвідках таких вітчизняних і зарубіжних теоретиків вищої освіти, як Дж. Бенеш (J. Beneš), Є. Бенова (E. Benova), Дж. Білен (J. Beelen), Б. Год, М. Дебич, В. Зінченко, І. Єременко, О. Ігнатова, Т. Ключкович, Л. Курій, Л. Лобанова, Л. Отрощенко, А. Ржевська, В. Солощенко, Я. Томашевський (J. Tomaszewski), М. Фабус (M. Fabus), Дж. Х'юсмен (J. Huisman), Ж. Чернякова, А. Чирва, Х. Шебкова (H. Šebková), О. Шипко, Є. Янчик-Стшала (E. Janczyk-Strzała) та ін. Однак, при безумовній важливості всіх названих вище досліджень, поза увагою залишається актуальний аспект впливу окремих форм інтернаціоналізації на зміну структури та змісту освітньо-наукової діяльності у вищій школі, особливо у вищій школі східноєвропейських країн, на функціонування якої вплинула загальна зміна вектору соціального розвитку від тоталітарного до демократичного. Вищезазначене дає підстави стверджувати, що тема дисертаційної роботи Ірини Вікторівни Мигович, в якій здійснено компаративний аналіз впливу процесу інтернаціоналізації на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи кінця ХХ – початку ХХІ століття як цілісної комплексної проблеми, є актуальною і затребуваною.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Робота І.В. Мигович виконана відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи Державного закладу „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (реєстраційний номер 0106U013193). Дисертація має чітку структуру і логіку викладу змісту. Основні концептуальні положення засвідчили належний рівень наукової культури та академічної доброчесності авторки, здатність до планування і здійснення роботи на відповідному науковому рівні. Науково-термінологічний апарат дисертації відповідає вимогам до робіт

такого рівня та є достатнім для розв'язання окреслених дисертанткою завдань дослідження.

Авторкою чітко аргументовано обрання комплексу методів дослідження, серед яких виокремлено: *загальнонаукові методи* (аналіз, синтез, класифікація, узагальнення, систематизація, абстрагування і конкретизація), які дозволили дослідниці здійснити теоретичний аналіз джерельної бази роботи, виділити основні напрями дослідження проблеми інтернаціоналізації вищої освіти східноєвропейських країн, сприяли осмисленню результатів і формулюванню висновків; *конкретно-наукові методи*, які уможливили визначення та розкриття базових понять дослідження, обґрунтування проблеми трансформації національних систем вищої освіти країн Східної Європи періоду кінця XX – початку XXI століття, виявлення особливостей міжнародного виміру національних систем вищої освіти, визначення етапів трансформації національних систем вищої освіти країн Східної Європи з урахуванням європейської освітньої реструктуризації та, відповідно, відстеження динаміки якісної імплементації окремих форм інтернаціоналізації до систем вищої освіти цих країн. Підкреслимо доцільність використання *методу контент-аналізу*, спрямованого авторкою на опрацювання нормативно-правової бази країн східноєвропейського регіону у сфері вищої освіти з позиції міжнародної перспективи, а також сайтів національних освітніх установ Польської, Чеської, Словацької Республік та України, та *SWOT-аналізу*, використаного з метою таргетованого узагальнення результатів вивчення впливу процесу інтернаціоналізації на трансформацію інституційного рівня національних систем вищої освіти східноєвропейських країн та стратегічного планування динаміки їх подальшого розвитку.

Доречним у контексті означеної проблеми є здійснений ретроспективний аналіз генези проблеми трансформації національних систем вищої освіти країн Східної Європи періоду кінця XX – початку XXI століття у світовому педагогічному дискурсі, який став підставою для виокремлення історичних етапів розгортання парадигми інтернаціоналізації національних систем вищої освіти країн східноєвропейського регіону, використовуючи в якості бази періодизацію

процесу в Європі загалом. Зауважимо, що комплекс використаних авторкою методів уможливив реалізацію виваженої перевірки значущості отриманих результатів.

Узагальнення та висновки, викладені в дисертації, є цілком аргументованими, послідовними, конкретними, що засвідчує виваженість наукового мислення дисертантки. Список використаних джерел, а також посилання на них у тексті роботи зроблено із дотриманням усіх вимог. Кількість опрацьованих джерел є достатньою для компаративного дослідження – 1154 позиції, при цьому 631 з них – іншомовні джерела. Важливо підкреслити, що переважна більшість автентичних матеріалів вперше введена в український науковий обіг.

Аналіз змісту дисертації засвідчує належний рівень обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих в роботі, підтверджує вирішення окреслених завдань і досягнення поставленої мети, надійність та вірогідність одержаних результатів.

Наукова новизна і практичне значення одержаних результатів

Аналіз наукової новизни виконаного дослідження і практичного значення одержаних результатів дозволяє відзначити, що одним із багатьох беззаперечних досягнень дисертантки є здійснений комплексний аналіз генези проблеми інтернаціоналізації вищої освіти у світовій педагогічній думці та в практиці вищої освіти, здійснений з урахуванням вивчення сукупності чинників розвитку держав східноєвропейського регіону в якості детермінуючих факторів становлення та розвитку їх національних політик щодо інтернаціоналізації вищої освіти: *зовнішніх* – інтеграційні процеси в Європі, утвердження Європейського простору освіти та досліджень, масовізація вищої освіти тощо; та *внутрішніх* – комерціалізація та маркетизація національних систем вищої освіти; наявні стратегії розвитку країн та освітніх інституцій; збільшення чи, навпаки, зменшення контингенту національних студентів тощо.

До наукової новизни одержаних результатів відносимо обґрунтування теоретичних й практичних засад процесу інтернаціоналізації національних систем

вищої освіти країн Східної Європи та його впливу на трансформацію названих систем періоду кінця XX – початку XXI століття, термінологічне уточнення основних понять дослідження („інтернаціоналізація”, „міжнародна освіта”, „міжнародне навчання”, „глобальна освіта”, „міжкультурна освіта”, „мультикультурна освіта”), уточнення сутності й структури поняття „інтернаціоналізація”, обґрунтування авторської періодизації становлення і розвитку інтернаціоналізації національних систем вищої освіти країн східноєвропейського регіону, використовуючи в якості бази періодизацію процесу в Європі загалом.

У роботі також виявлено імпліцитний взаємозв’язок між окремими формами процесу інтернаціоналізації та розвитком глобальної, міжкультурної, підприємницької компетентностей особистості, зокрема доведено вплив мобільності на розвиток культурно компетентного ставлення до світу, відповідно до якого індивіди постійно отримують нові знання та набувають нових вмінь, вибудовуючи нові відносини з оточуючим світом. Теоретичні викладки авторка підтвердила аналітичним оглядом практичних даних, представлених на офіційному електронному ресурсі UNESCO та аналітичного центру CEDOS, Україна.

Напрацьовані результати дослідження можуть стати в нагоді у нагоді широкому колу науковців, представників національних органів державної влади, викладачів і студентів закладів вищої освіти різних рівнів акредитації, викладачів і слухачів інститутів післядипломної педагогічної освіти, курсів підвищення кваліфікації. Матеріали дослідження, монографія можуть бути корисними для розробників освітньої політики, представників адміністративних структур освітніх установ, аспірантів, магістрантів, які цікавляться проблематикою інтернаціоналізації вищої освіти.

Оцінка змісту та завершеності дисертації

Дисертаційне дослідження Ірини Вікторівни Мигович, виконане у формі монографії, складається зі вступу (передмови), трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. У дисертації розкриті такі основні площини теми

дослідження, як: законодавче та нормативно-правове забезпечення процесу трансформації національних систем вищої освіти східноєвропейських країн з урахуванням європейської освітньої реструктуризації періоду кінця XX – початку XXI століття; динаміка імплементації процесу інтернаціоналізації у всій варіативності його форм до сфери вищої освіти східноєвропейських країн; аспектно функціонування та ресурсне забезпечення процесу інтернаціоналізації національних систем вищої освіти країн Східної Європи на національному та інституційному рівнях (нормативне, фінансове, кадрове, інформаційне тощо).

У **Вступі** дисертанткою аргументовано актуальність дослідження, окреслено сучасний стан дослідженості заявленої проблеми, виділено суперечності, охарактеризовано необхідність їх розв'язання, представлено мету, об'єкт, предмет дослідження, сформульовано основні завдання, розкрито концепцію дослідження, визначено методологічні та теоретичні основи, охарактеризовано методи дослідження, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, представлено відомості про апробацію результатів дослідження, вказано структуру та обсяг дисертації.

У **першому розділі** увага авторки зосереджена на теоретичних засадах парадигми інтернаціоналізації в системі вищої освіти, яку авторка визначає за одну із домінант реструктуризації національних систем вищої освіти епохи глобалізації та євроінтеграції. Вивчення стану розробки досліджуваної проблеми в науково-педагогічному дискурсі українських та закордонних дослідників дозволило І.В.Мигович здійснити умовне групування наявних досліджень відповідно до трьох груп: *роботи системного характеру*, спрямовані, за твердженням дослідниці, на встановлення рівня цілісності процесу інтернаціоналізації як системного об'єкту педагогічних розвідок, міри взаємозв'язку і взаємодії його цілізмістових елементів (форми, чинники, принципи імплементації процесу тощо); *роботи стратегічного характеру*, спрямовані на вивчення імовірних напрямів та обсягів трансформації національних систем вищої освіти як відповідь на стратегічне впровадження окремих форм інтернаціоналізації та, відповідно, стратегічну пріоритизацію

освітньої та дослідницької діяльності з урахуванням процесу інтернаціоналізації тощо; *роботи ситуативного характеру*, які, за твердженням дисертантки, окреслюють особливості імплементації окремих форм інтернаціоналізації з урахуванням принципів географічної та інституційної сегментації (країна, регіон, ЗВО тощо), а також уможливають аналіз ситуативних методик та індикаторів евалюації ефективності імплементації процесу інтернаціоналізації, досягнення оптимального сполучення функціональних процесуально-цілових структур тощо. Здійснений дисертанткою аналіз свідчить про ґрунтовні практичні уміння авторки синтезувати та аналізувати інформацію.

Так, узагальнюючи погляди вчених під кутом зазначених аспектів, враховуючи різні підходи і критерії до класифікації форм процесу інтернаціоналізації, дисертантка здійснює категоріальний аналіз понять „вестернізація”, „американізація”, „європеїзація” як синонімів поняття „інтернаціоналізація”. В процесі дослідження авторка доводить, що синонімічне використання названих вище термінів суперечить концептуальній суті інтернаціоналізації, яка названа дослідницею „... процесом впровадження міжнародної та міжкультурної складової в дослідницький, освітній та адміністративний компоненти діяльності національних ЗВО та інших суб’єктів цього процесу не залежно географічної та/або культурної компоненти”.

Другий розділ дисертації присвячено дослідженню особливостей трансформації національних систем вищої освіти країн Східної Європи (на прикладі Польської, Чеської, Словацької Республік та України) з урахуванням європейської освітньої реструктуризації кінця ХХ – початку ХХІ століття та, відповідно, окресленню практичних засад впливу процесу інтернаціоналізації на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи відносно національного рівня. Позитивно оцінюємо те, що дисертантка досить виважено підійшла до аналізу нормативно-правової бази Європейського простору вищої освіти та досліджень, що дозволило їй сформулювати низку концептуальних засад функціонування простору, які вплинули на трансформацію національних систем вищої освіти країн східноєвропейського регіону кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Підтримуємо І.В. Мигович в твердженні, що найважливіші системні зміни, що їх зазнали національні системи вищої освіти східноєвропейських країн, стосувалися відновленої автономії національних ЗВО, децентралізації завдяки створенню регіональних університетів, диверсифікації завдяки зростанню приватного сектору всередині національних систем вищої освіти, маркетингації та комерціалізації, обумовлених появою приватних освітніх установ та запровадженням плати за навчання в національних університетах державної форми власності. Погоджуємося з авторкою в тому, що все назване уможливило стверджувати – системи вищої освіти країн Східної Європи періоду посттоталітарної трансформації стали рушійною силою соціальної мобілізації та основним комерціалізованим компонентом переходу від ідеологічно керованої економіки до ринкової економіки з демократичними інституціями.

Дисертанткою здійснено ґрунтовний аналіз стану впровадження та розвитку процесу інтернаціоналізації на національному рівні з урахуванням контексту трансформації національних систем східноєвропейських країн. Позитивно сприймаємо окреслену авторкою пріоритетність завдань інтернаціоналізації національних систем вищої освіти досліджуваних країн, визначену за підсумком аналізу, яка передбачає модернізацію систем за рахунок імплементації принципів внутрішньої інтернаціоналізації; підтримку програм двостороннього та багатостороннього міждержавного і міжуніверситетського обмінів; промоцію програм професійного розвитку; академічну мобільність та співробітництво національних освітніх установ у сфері досліджень; надання послуг, пов'язаних із здобуттям вищої освіти, іноземним громадянам; міжнародну акредитацію освітніх програм; впровадження програм спільних / подвійних ступенів тощо.

У **третьому розділі** заслуговує на увагу авторська модель матриці інституційної системи інтернаціоналізації національних університетів Польської, Чеської, Словацької Республік та України, побудованої на базі здійсненого SWOT-аналізу діяльності кожного з 20 досліджених університетів, яка являє собою цілісну, упорядковану сукупність взаємопов'язаних компонентів, що взаємодіють між собою і середовищем, завдяки чому формуються якісно вищі характеристики

об'єкта (суб'єкта). Позитивно сприймаємо виокремлені за підсумком здійсненого аналізу стану інституційних політик інтернаціоналізації національних університетів такі *спільні принципи* функціонування цих політик: універсальність стратегічного, діяльнісного, системного аспектів реалізації; публічність; систематичність; залучення широкого кола внутрішніх та зовнішніх зацікавлених осіб; субсидіарність тощо. Відрадно вважати, що досліджуючи показники мобільності у розрізі аналізу інституційної політики інтернаціоналізації установ, авторка представила динамічні масиви статистичних даних відносно двох векторів – мобільність персоналу (викладачі / адміністративні співробітники закладу) та мобільність студентів (вхідна / вихідна).

Отже, оцінка змісту дисертації І.В. Мигович «Процес інтернаціоналізації та його вплив на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи кінця ХХ – початку ХХІ століття» дозволяє дійти висновку, що дослідження є оригінальним, має незаперечну наукову новизну, виходячи з оригінальності авторських підходів до розв'язання поставлених завдань. Дисертація за своїм змістом і формою є самостійною, завершеною науковою кваліфікаційною працею, результати якої мають суттєве значення для педагогічної теорії і практики.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях

Аналіз публікацій І.В. Мигович засвідчив їх відповідність за кількісними та якісними показниками вимогам щодо висвітлення результатів дослідження на здобуття наукового ступеня доктора наук. Серед загальної кількості робіт (36 публікації), 35 одноосібні: 1 одноосібна монографія, 1 стаття у колективній монографії, 25 статей у наукових фахових виданнях України, періодичних виданнях зарубіжних країн та виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз, 9 наукових праць апробаційного характеру. Основні положення дисертації обговорювалися на міжнародних науково-практичних конференціях, семінарах, конгресах, форумах, тренінгових курсах, навчальних візитах, науково-методичних семінарах кафедр педагогіки та соціальної

педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»; звітних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», всеукраїнських і регіональних конференціях. Переконані в наявності перспектив для подальшого поширення серед наукового загалу та широкої педагогічної громади отриманих результатів та їх впровадження в практику діяльності вітчизняних і зарубіжних ЗВО, в освітню політику держав Східної Європи.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

Підкреслюючи вірогідність наукових здобутків дисертантки, вважаємо за доцільне звернути увагу на певні дискусійні моменти та недоліки, які визначаємо у якості побажань:

1. У роботі автор докладно характеризує суттєві зміни, які відбулися в освітніх системах країн Східної Європи у досліджуваний період та робить висновки щодо чинників, які їх спонукали. З огляду на те, що три з чотирьох аналізованих країн стали країнами ЄС, а Україна прагне до такого статусу, варто було б, на нашу думку, цілісно показати, у чому полягають переваги, а можливо й недоліки членства в ЄС у справі інтернаціоналізації вищої освіти. Такий аналіз, можливо навіть SWOT-аналіз, був би корисним для подальшого удосконалення освітньої політики України у сфері інтернаціоналізації вищої освіти.
2. На продовження попереднього міркування зазначимо, що три країни, освітні системи яких стали предметом порівняльного аналізу, крім України, входять до Вишеградської четвірки, тобто об'єднання, що здійснює активну освітню політику, спрямовану на розвиток інтернаціоналізаційних процесів. Розгляд субрегіонального рівня міжнародного освітнього співробітництва теж становить, на нашу думку, суттєвий інтерес для України. Тож варто було б зосередитися і на цьому чиннику та аспекті розвитку інтернаціоналізації вищої освіти.
3. Певну увагу приділено в роботі аналізу документів Болонського процесу, який продовжує здійснювати суттєвий вплив на трансформацію

національних систем вищої освіти Польської, Чеської, Словацької Республік та України упродовж останніх десятиліть. Важливою складовою цього процесу є забезпечення соціального виміру змін у сфері вищої освіти, тобто забезпечення соціальної справедливості у її здобутті. Такий підхід суперечить ідеям маркетизації та роздержавлення вищої освіти, про які достатньо багато та у позитивній тональності, як нам здалося, пише автор. Виникає справедливе запитання про дотримання країнами, освітню політику яких аналізує дослідниця, принципів реалізації Болонського процесу. Чи не вбачає автор суперечності між маркетизацією вищої освіти, що відбувається в країнах Східної Європи, та принципами розвитку ЄПВО, в основу яких покладено Болонську декларацію?

4. У третьому розділі роботи автор аналізує рівень інтернаціоналізації вищої освіти досліджуваних країн на інституційному рівні. Не зовсім зрозумілим є для нас визначення критеріїв, за якими обрано ЗВО для порівняльного аналізу. До таких критеріїв автором віднесено статус ЗВО як класичного університету (хоча, у випадку з українськими університетами автор не завжди дотримується такого критерію), а також територіальний та часовий критерії (функціонування установи від дати заснування). На нашу думку, слід було б врахувати місце того чи іншого закладу в національних та міжнародних рейтингах університетів, в яких рівень інтернаціоналізації є одним із значимих показників якості діяльності закладу.
5. На наш погляд, у третьому розділі більше уваги слід було би приділити порівняльному аналізу структури та наповнення навчальних планів та освітніх програм з інтернаціоналізованим змістом, впроваджених в освітній процес досліджуваних дисертанткою освітніх установ країн східноєвропейського регіону, оскільки питання узгодження навчальних планів та освітніх програм є проблемним в контексті реалізації положень Болонського процесу щодо мобільності студентів як форми інтернаціоналізації.

Загальні висновки

Висловлені зауваження і побажання не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої роботи. Дисертаційне дослідження містить суттєві наукові доробки і нові, раніше не захищені наукові положення. Отримані результати є доцільними та раціональними у контексті дослідження впливу процесу інтернаціоналізації на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи періоду кінця XX – початку XXI століття.

У цілому можна зробити висновок, що дисертаційна робота Ірини Вікторівни Мигович «Процес інтернаціоналізації та його вплив на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи кінця XX – початку XXI століття» є змістовною та завершеною науковою працею, відповідає вимогам пп. 9, 10, 12 – 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 13.12.2015 р., № 567 від 27.07.2016 р., № 943 від 20.11.2019 р.), а її авторка заслуговує присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки (13.00.01 – Загальна педагогіка та історія педагогіки).

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С.Макаренка

А.А. Сбруєва

